İsa Kayıhan

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Afyonkarahisar/Türkiye
Dr., Ministry of National Education, Afyonkarahisar/Türkiye
eposta: edebiyatci20@yandex.com
https://orcid.org/0000-0001-9910-5176

Soner Akpınar

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eskişehir/Türkiye
Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University/Faculty of Humanities and Social Sciences, Eskişehir/Türkiye
eposta: sonerakpinar06@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5574-1805 - RorID: https://ror.org/01dzjez04

Atıf/Citation: Kayıhan, İsa ve Soner Akpınar. 2025. 12 Mart Romanlarında Doğu-Batı Ötekiliği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/46, 187-204. **https://doi.org/10.33692/avrasyad.1708012**

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	28.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	13.10.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.12.2025

12 MART ROMANLARINDA DOĞU-BATI ÖTEKİLİĞİ[1]

Öz

Doğu-Batı ötekiliği yüzyıllardır Anadolu coğrafyasını etkileyen bir çatışma unsurudur. Toplumların yaşamını öncelikle dinî mensubiyetler çerçevesinde etkileyen Doğu-Batı ötekiliği, zamanla Batı lehine bir üstünlük belirteci haline gelir. Tanzimat'tan günümüze Türk toplumunun düşünce dünyasında oldukça önemli bir yer edinen ve kültürel gelişimin yönelimini de belirleyen Doğu-Batı ötekiliği, Türk romanının tematik yapısına da tesir eder. Özellikle ilk Tanzimat romanlarında ele alınan 'yanlış batılılaşma' kavramı bu düşüncenin dışavurumudur. Zaman içerisinde birçok Türk romanına konu olan bu kavram, farklı yönleriyle irdelenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nin gölgesinde yazılan ve politik içerikleriyle öne çıkan 12 Mart romanlarında Batı karşıtlığı, ideolojik ötekiliğin de etkisiyle anlatı yapısına eklemlenir. 12 Mart romanlarının anlatı evrenini çerçeveleyen kültürel ötekilik daha ziyade Doğu-Batı çizgisinde ilerler. Kapitalizm ve komünizm karşıtlığı romanların ideolojik duruşu bakımından önemli veriler sunarken aynı zamanda kültürel ötekiliğin de taraflarını belirler. Batı karşıtlığı Amerika ile Doğu karşıtlığı ise Sovyet Rusya ile somutlaşır. Devrimci cepheyi temsil eden roman kişileri Batı'nın sömürgeci anlayışına karşı çıkarken milliyetçi cepheyi temsil eden roman kişileri Batı'yı genellikle dinî mensubiyet ve milliyet farklılığı nedeniyle ötekileştirir. Farklı gerekçelerle de olsa

[1] Bu çalışma *12 Mart Romanlarında Öteki* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

12 Mart romancılarının Batı karşıtlığında birleştikleri görülür. 12 Mart romanlarında öne çıkan Doğu-Batı ötekiliği genellikle Batı'nın emperyalist tutumuna bir karşı duruşu simgeler. Bu çalışmada Doğu-Batı ötekiliğinin sağ ve sol eğilimli 12 Mart romanlarının kültürel ikliminde yeri irdelenmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte 12 Mart romancılarının Batı medeniyetini romanlarında konumlandırma biçimleri de irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: 12 Mart, Roman, Doğu-Batı, Öteki, İdeoloji, Oryantalizm

EAST-WEST OTHERNESS İN 12 MARCH NOVELS

Abstract

East-West otherness is an element of conflict that has affected Anatolian geography for centuries. The East-West otherness, which primarily affects the lives of societies within the framework of religious affiliations, becomes a sign of superiority in favour of the West over time. The East-West otherness, which has gained a very important place in the world of thought of Turkish society from Tanzimat to the present day and determines the orientation of cultural development, also affects the thematic structure of the Turkish novel. Especially in the first Tanzimat novels, the concept of 'false westernisation' is an expression of this idea. This concept, which has been the subject of many Turkish novels over time, has been analyzed in different aspects. Especially in the novels of 12 March, written under the shadow of the Cold War and characterized by their political content, anti-Westernism is incorporated into the narrative structure with the effect of ideological otherness. Framing the narrative universe of the 12 March novels, the cultural otherness rather proceeds along the East-West line. While the opposition to capitalism and communism provides important data in terms of the ideological stance of the novels, it also determines the sides of cultural otherness. The opposition to the West is embodied in America and the opposition to the East in Soviet Russia. While the novelists representing the revolutionary front oppose the colonialist understanding of the West, the novelists representing the nationalist front generally marginalise the West due to differences in religious affiliation and nationality. In this study, the place of East-West otherness in the cultural climate of right and left leaning 12 March novels will be analysed. In addition, the ways in which the 12 March novelists position Western civilisation in their novels will be examined.

Keywords: 12 March, Novel, East-West, Otherness, Ideology, Orientalism.

Giriş

Öteki olgusu veya öteki sorunu Modern çağla birlikte dünya gündemini meşgul eden konular arasında yer almaktadır. Modern bireyin benmerkezci anlayışı benimsemek zorunda kalması ya da benimsemesi bireyler arasında ben ve öteki ekseninde bir rekabet ortamının doğmasına, zıtlaşmaya yol açar. Bireysel ve toplumsal anlaşmazlıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan öteki/ötekileşme/ötekileştirme gibi kavramlar özellikle son yüzyılda dünyanın içinde bulunduğu politik olayların da tesiriyle dikkat çeken bir konuma yükselir. Bu nedenle öteki olgusu; felsefeden tarihe, tarihten sosyolojiye, sosyolojiden edebiyata varana dek birçok disiplin alanını etkileyen 'büyülü' bir kavram olarak modern insanı çevreler.

Öteki olgusunun ilk örneklerini Antik Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Antik Yunan'da toplum 'biz' ve 'onlar' yani Yunanlılar ve ötekiler olmak üzere iki seçkinci kategoriye ayrılır. Yunanlılar, onları yani kendileri gibi olmayanları barbar olarak niteler. Görünüş farkları ve dil ayrımları Antik Yunan'da ötekiliğin somut görünümleri olarak öne çıkar (Nahya 2010: 68-69). Kendi gibi olmayanları barbar gören Antik Yunan toplumu, Batı medeniyetinin özünü oluşturan toplumdur. Kültürel zeminde ilerleyen ötekiliği karşılayan imgeler zaman içinde 'barbar', 'yaban/yabancı', '*Peregrinus*', 'yersiz yurtsuz' gibi dönüşümler yaşasa da Batı tarafından takınılan tavır hep aynı olagelmiş ve emperyalist politika izlenmeye devam etmiştir.

Antik Yunan kültüründen etkilenen Roma İmparatorluğu da tıpkı önceki dönemde olduğu gibi kendi ötekisini *Peregrinus* kelimesi ile niteler. *Peregrinus* ile Roma vatandaşı olmayan bireyler ötekileştirilir. Orta Çağ boyunca ise ötekileştirme dinî olgularla şekillenir. Çünkü Orta Çağ boyunca medeniyetler arasındaki rekabet daha ziyade dinî farklılıklar ve mensubiyetler çerçevesinde gerçekleşir. Sanayi Devrimi ile birlikte öteki olgusu iktisadî alana yayılır. Sanayileşme ile ekonomik bakımdan üstün olan etnik grupların diğer etnik gruplar üzerindeki tahakkümü, millet bağlamında bir ötekileştirmenin meydana gelmesine neden olur. Bahse konu ötekileştirme anlayışı ilerleyen yıllarda 1789 Fransız İhtilali ile filizlenen milliyetçilik fikrinin öne çıkmasına ve uluslaşma bilincinin yükselmesine sebep olacaktır.

"Ortak köken inancını paylaşan, birbirlerini aynı topluluğun 'mensupları' olarak gören ve böylece kendilerini çevreden soyutlayan kişilerde var sayılan kan akrabalığına ve kültürel kimliğe dayalı 'biz-bilinci', etnik ve ulusal toplulaşmanın ortak çekirdeğini oluşturur" (Habermas 2012: 38). Evrensel boyutta etki gösteren 'biz-bilinci'nin yani milliyetçilik fikrinin yarattığı ortamın tesiriyle yükselen uluslaşma bilinci ulus devletlerin etnik bağlılıklarla kurulmasını sağlar. 19. ve 20. yüzyıllarda etnik aidiyetlerle yükselen milliyetçi duruş, etnik farklılıkların öne çıkmasını ve ulusal birlikteliğin belirginleşmesini getirir. Modern toplumlar ulus devlet çatısı altında etnik mensubiyetlerin oluşturduğu bağlılıkla çoğunluğu oluşturan etnik grup etrafında toplanırken azınlığı oluşturan etnik gruplar dışlanır. Böylelikle etnik bağlamda bir öteki sorunu ortaya çıkar. Etnik ötekilik, çoğunluk azınlık sarmalında, hak haksızlık ekseninde kısır bir döngüye dönüşerek öteki sorununun derinleşmesine sebep olur.

Samuel P. Huntington, "İnsanlık tarihi medeniyetlerin tarihidir" der (2015: 46). Medeniyetler insanla var olduğu için insanlık tarihi medeniyetlerin tarihinden ayrı düşünülemez. İlk kez Roma İmparatorluğu'nun idari yapısındaki parçalanma ile ortaya çıkan Doğu-Batı çatışması, Haçlı Seferleri vasıtasıyla çok geniş bir alana yayılır. Haçlı Seferleri ile Doğu'yu bir bütün hâlinde tanıma imkânı yakalayan Batı medeniyeti, Doğu'nun kültürel iklimi ve zenginliği hakkında iyi kötü bir malumat edinmeye başlar. Bu dönemde görece Doğu'nun Batı'dan üstün olduğu öne sürülebilir. Diğer taraftan Avrupalıların edindikleri malumat, Doğu'yu anlamaları ve hayalî Doğu'yu kurgulamaları için yeterli bir veri sunar.

Haçlı Seferleri sonrasında önemli bir atılım gösteren Batı; Rönesans, Reform Hareketleri, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile Doğu'ya nazaran ekonomik refahını artırmakla kalmaz aynı zamanda düşünce ve din özgürlüğü, demokrasi, eşitlik, adalet gibi alanlarda gözle görülür bir üstünlük elde eder. Kılıçbay'ın deyimiyle ilerleme süreci "Batı'nın kendini Doğu'dan sıyırması ve ayrı bir varoluş alanı olarak inşa etme macerasıdır" (1998: 62). Artık Avrupalının gözünde Doğu, ekonomik, sosyolojik ve kültürel bakımlardan geridir. Diğer yandan ekonomik ve kültürel üstünlük hissi Avrupalıda nizam alınması gereken yapının kendisi olduğu fikrini uyandırır. Her konuda kendini Doğu'dan üstün görme hissi, bir noktadan sonra Dünyanın geri kalanı üzerinde tahakküm kurabileceği yanılsamasını da beraberinde getirir (Akpınar ve Yılmaz Çebin 2019: 476).

Doğu ve Batı dilemması, 'ben ve öteki' imgesinin oluşmasının temel etkenidir. Batılı 'ben', Doğulu 'öteki'den mutlak üstün olduğunu fark etmesiyle birlikte Doğu'yu kurgulamaya başlar. Batı, Doğu'yu yani ötekini yeniden kurgularken aynı zamanda kendini de inşa eder. Edward Said, oryantalizmi Doğu'yu konu edinen kurumların bütünü, verilen beyanatlar, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğreti, yönetim biçimi veya hükûmet şekli olarak tanımlar. Oryantalizm aynı zamanda Batı'nın Doğu üzerindeki üstünlüğünü sürdürme taktiği ve Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır (Said 1998: 14). Oryantalist söylem, Doğu'yu kurgulama sürecine hizmet eder ve Doğu üzerinde bir tahakküm kurma vasfıyla öne çıkar.

Jale Parla, oryantalizmin bir İngiliz ve Fransız projesi olduğunu ileri sürer. Bu proje Batı'nın sömürgeci ordularını, idarecilerini, muazzam skolastizmini, Doğu'yu irdeleyen sayısız uzman ve teknisyeni, Doğu tarikatını, felsefesini ve karmaşık Doğu kavramlar dizisini -Doğu despotizmi, Doğu ihtişamı, Doğu zulmü, Doğu duygusallığı- içine alır (Parla 2022: 21). Oryantalizm, Doğu'yu tanımlamaktan ziyade, araştıran özneyi, Batı'yı açıklar. Bu hâliyle oryantalizm Doğu'nun ruhunu yansıtmaktan çok Batı'nın üstün aklını öne çıkarır. Doğu ülkeleri ve toplumları hakkında elde edilen bilgiler, Batı'yı özne konumuna taşır. Bilginin gücünden yararlanan Batı, coğrafi sınırlarını aşarken kendinden olmayan 'öteki'yi, tedricen baskı altına almak için daha çok anlamak ister (Hanefi 2007: 79-80). Bilginin gücüyle Doğu'yu bütün boyutlarıyla irdelemek, anlamlandırmak ve çözümlemek gayesiyle hareket eder. Böylelikle Doğu, bütün boyutlarıyla Avrupalının düşünce dünyasında daha belirgin bir görünüm kazanır. Geriye Doğu'ya bir hamur misali şekil vermek kalır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Modern Türk edebiyatı bir medeniyet krizi ile başlar" tespitinde bulunur. Tanzimat Dönemi ile Batı çizgisine taşınmaya çalışılan edebî ve sosyal yaşam ile yüzyıllara yayılan Osmanlı yazını ve kültürel iklimi; inançlar, gelenekler ve din gibi ögeler bakımından bir çatışma yaşar. Yüzyıllara yayılan yerleşik düzeni dönüştürmeye çabalamak toplumda, aydın kesiminde ve edebî çevrelerde tereddütle karşılanır.

Berna Moran'ın da ifade ettiği gibi Batı ile Doğu'yu bir arada yaşama olgusu sadece devlet kurumlarında ikilik yaratmamış, toplumsal yaşamda da eski ahlak/yeni ahlak; eski aile

tipi/yeni aile tipi; eski terbiye/yeni terbiye gibi ikiliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günlük yaşamda Avrupa adetleri, mimarisi, zevkleri ve musikisi ile Osmanlı toplumunun kültürel ve sosyal hayatı birlikte yan yana garip bir ikilik içinde varlıklarını devam ettirir (Moran 2001: 23). Bu ikilik zamanla kendi içinde bir ötekiliğe de dönüşür: Eski ve yeni. Tanpınar, Türk sosyal hayatındaki bu yarılmayı yani eski yeni mücadelesine şu ifadelerle açıklık getirir:

> "Hayatımız ikiye bölündü. Bir taraftan yeni, hayata dayanan zaruretleri karşılayan çehresiyle görünüyor, öbür taraftan bunun tam zıddı olan şey, yaşayan eski, yani yaşama kudretini kaybetmiş bir yığın artık, kendi âleminin üstünde yüzebilen birkaç dağınık unsura yapışmış duruyordu. Tanzimat'tan 1923'e kadar olan devreyi memlekette bu kılıç artığı eski ile yeninin mücadelesi doldurur. Bu iki âlemin hayatımızda bu tarzda karşılaşması, sade yeninin zaferini güçleştirmekle kalmıyordu; aynı zamanda yeni karşısında eskinin muhakkak beğenilmemesi lâzım gelen bir şey olduğunu yavaş yavaş bize kabul ettiriyordu. Aramızda can çekişir halde yaşayan artıklara bakarak maziyi kötülemek, onu küçümsemek itiyadı içimizde yol aldı" (2000: 41)

Geleneksel yaşam biçiminden kültürel iklime uzanan toplumsal şartların karşısında Batılı kültürel değerler, edebî ve politik yönelimler bilhassa Batı'yı daha yakından tanıma imkânı yakalayan Tanzimat Dönemi sanatkârları ve aydınları tarafından öne çıkarılır. Bu durum yani ikilik, Türk aydınında ve toplumunda bir Batılılaşma sorununun ortaya çıkmasına neden olur. Tanzimat'tan itibaren Türk romanının başat konuları arasında yer alan Batılılaşma sorunu "Türk romanının ana sorunsalını oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda onun işlevini, kuruluşunu ve tiplerini de önemli ölçüde belirler" (Moran 2001: 24).

Batı medeniyeti ile Doğu medeniyeti arasındaki ötekilikte önemli rol oynayan ülkelerden biri de Doğu'nun temsilciliğini yüzyıllar boyu üstlenen Osmanlı Devleti'dir. Özellikle son dönemlerinde Batılılaşarak ayakta kalmaya çalışan Osmanlı, Avrupa'dan geri kaldığını kabul ettikten sonra Batılı ülkelerle yakın temasa geçer. Batı'yı tanımaya, tanımlamaya çalışır. Batılılaşma çabaları esnasında Batı ile temasta bulunan aydın ve yöneticilerin büyük bir kısmının Batı medeniyetini kendi kültür ve medenileşme anlayışından üstün görme yanılgısı ve Batı karşısındaki geri kalmışlık hissi, aşağılanma duygusunu meydana getirir (Noyan 2022: 26-27). Bu nedenle Doğu medeniyeti, Batılılaşma kavramının içini doldurmakta zorlanmıştır ve hem kendine hem de Batılı ülkelerin kültürel değerlerine yabancılaşmıştır. 'Yanlış Batılılaşma' kavramı da bu tutumun yansıması olarak hâlâ Türk aydınının ve kamuoyunun zihnini meşgul etmektedir. Batı, fikirleriyle; kültür, medeniyet ve ilerleme anlayışıyla biz'in tekâmülünü sağlarken Doğu münevverinin zihnini, Batılılaşma fikriyle baskılayarak ötekini şekillendirir.

12 Mart romanlarında yer alan kültürel ötekilik ekseriyetle Doğu-Batı çizgisinde ilerler. Kapitalizm ve komünizm karşıtlığı romanların düşünce yapısı açısından önemli veriler sunar. Bilhassa 12 Mart'ın sol eğilimli romanlarında antikapitalist duruş, yoğun bir biçimde hissedilir. Zira komünist cephe, Batı medeniyetinin sömürgeci tutumuna karşıdır. Bu yüzden

romanların geneline bakıldığında ötekiliklerin kökeni Doğu-Batı karşıtlığına bağlanır. Batı'nın maddeci yapısına ve maddeye değer veren anlayışına karşı, Doğu'nun maneviyatçı yapısı öne çıkar. Buradaki durak daha çok dinî perspektifle ele alınır. Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki karşıtlık medenileşme, modernleşme ile anlam kazanır. 12 Mart romanlarında Batılı toplumların 'gâvur' olarak adlandırılması da bu dilemma ile ilgilidir.

12 Mart romanlarının kültürel ötekiliği medeniyet çatışması etrafında şekillenir. İdeolojik ötekilikle, medeniyet çatışmasını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Zira birbirini tahkim eden bu iki ötekilik, her anlamda birbiriyle ilintilidir. Batı medeniyetinin kapitalist anlayışı ile Doğu medeniyetini temsil eden Sovyet Rusya'nın hamiliğini üstlendiği komünist ideoloji, medeniyet çatışmasının öne çıktığı ötekilikler arasında yer alır.

Oryantalist söylemin savunuculuğunu yaptığı 'üstün ve aydınlanmış Batı'nın karşısında karanlık ve geri kalmış Doğu' düşüncesi Batı'nın hayallerini cisimleştirir (Yardım 2018: 20). Buna karşın komünist söylemin bu duruma bir itirazı söz konusudur. Soğuk Savaş Dönemi'nde bir yükseliş gösteren komünist ideolojinin söylemleri, Batı karşısındaki blokun tahkiminde önemli bir rol oynar. Batı, kendi dışında kalan toplumları nasıl öteki olarak tasnif ediyorsa Doğu da kendisinin karşısında konumlandırdığı Batı'yı aynı şekilde ötekileştirir. Bu nedenle 12 Mart romancılarının ekseriyeti, Batı'nın menfi unsurlarını öne çıkarır. Bu romancılara göre Batı'nın sömürgeci ve yayılmacı anlayışı başat ötekilik nedenleri arasında yer alır. Bununla birlikte kapitalizmin seçilmiş sınıfı olarak piramidin en tepesinde bulunan burjuvazi ve burjuvazinin güdümünde hareket eden egemen çevreler, yine sınıf ötekiliğinde Batı düşüncesini temsil ettikleri için eleştirilir. Proleter sınıfın iktidarını önceleyen komünist ideolojinin aksine özel mülkiyet hakkını benimseyen kapitalist Batı medeniyeti arasındaki çatışma ortamı, 12 Mart romanlarının ana eksenini oluşturur.

Devrimci 12 Mart romanlarının dışında kalan sağcı romanlarda ise Türk töresi ve ananevî değerlerinin savunusu dikkat çeker. Batı ve Osmanlı arasındaki karşıtlığın tesiriyle ülkücü romancılar, romanlarının içeriğinde millî ve gayri millî ötekiliğini daha çok öne çıkarır.

> "Türk sağına göre zaten Türkiye'de Batılı anlamda sınıflar ve dolayısıyla sınıf mücadelesi yoktur. Yoksul halk fikirlere itibar etmezken, solcular da esas olarak burjuva ailelerinin çocukları arasından çıkmaktadır. Esas çelişki ise millî olanla gayri millî olan arasında, Müslüman olanla gâvur olan arasında, Türk olanla olmayan arasında, vesayetçi elitlerle mütedeyyin halk kitleleri arasında, devletle toplum ya da merkezle çevre arasındadır. Dolayısıyla düzen karşıtı söylem de sınıfsal değil kültürel bir eksene yerleştirilir" (Yaşlı 2022: 13).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Türk sağının Batı karşısındaki öteki algısı milliyet ve din ekseni üzerinden ilerler. Batı'nın gerisinde olma düşüncesi milliyetperver bir anlayışla ele alınır. Bu da geleneğe bağlılık ile modernizm arasında sıkışıp kalmayla sonuçlanır. Ananevî değerler ve Türklük şuurunun gereklerince hareket etmek tavsiye edilirken, Batılı gibi yaşamak ve düşünmek bu değerlere tezat bir durum olarak görülür. Bu

yüzden Türk töresince yaşama düsturu öne çıkmalı ve dış güçlerin bir piyonu olan komünist düşünceden uzak durulmalıdır. Türk sağı için biz, geleneksel değerlerini benimseyen, Türk töresi gereğince hareket eden ve ayrıştırmak yerine birleştirendir. Buna karşın sol düşünce yani öteki, Türk sosyokültürel ve ekonomik yapısına aykırı söylemleri ile ayrıştırıcı bir fonksiyondadır.

Özetle Doğu-Batı ötekiliği, 12 Mart romanlarında ideolojik nedenlerin tesiriyle farklı bir değerlendirmeye tabi tutulur. Devrimci romancılar, Batı'nın sömürgeci ve yayılmacı anlayışına karşı çıkarken sağcı romancılar, Batı'yı dinî mensubiyet ve milliyet farklılığı nedeniyle ötekileştirir.

1. Sol Eğilimli 12 Mart Romanlarında Doğu-Batı Ötekiliği

12 Mart romanlarının tematik yapısı, ideolojik çatışma doğrultusunda ilerleme gösterir. Dönem olaylarının politik yapısı romanların başat unsurudur. Ömer Türkeş, Türk romanında gerçek anlamda politik türe dâhil edilebilecek romanların 12 Mart'ta ortaya çıktığını savunur. 12 Mart Dönemine kadar romanlarda görülmeyen baskı ve şiddetin; romanların, hikâyelerin, şiirlerin ve müziğin merkezine yerleştiğini belirtir. Bu nedenle 12 Mart politik türün Türk romanındaki yeri bakımından bir milattır (Türkeş 2008: 1060).

Politik roman türünün kayda değer bir görünüm kazandığı 12 Mart Dönemi, Türk siyasi tarihi ve Türk romanı açısından önemli bir duraktır. Sağ-sol çatışmaları, devlet-birey ötekiliği, Doğu-Batı karşıtlığı, Alevî-Sünnî karşıtlığı ve etnik ötekilik romanların tematik yapısında var olan çıkmazları açımlayan bir rol üstlenir.

12 Mart romanlarının karakteristik özelliklerinden biri de roman figürlerinin düşün dünyasında saklıdır. İdeolojik çarpışmaların öznesi konumunda olan ve romanların tezli yapısına eklemlenen, romancıların ideolojik mensubiyeti ile şekillenen roman figürleri birbirinin benzeri yaşam döngüleriyle ele alınır. Murat Belge, 12 Mart romanlarının benzer özellikleri arasında olan ve romanların olay örgüsünde oldukça yoğun bir biçimde yer bulan işkence sorununa eğilir. Sol eğilimli roman figürlerinin yani sanık kürsüsüne oturtulan devrimci güçlerin suçsuzluğunu kanıtlamak ve devletin suçluluğunu vurgulamak için devrimci 12 Mart yazarlarının işkence sorununu ön plana çıkardığını ileri sürer (2012: 120). Devrimci roman figürleri bu eserlerde genellikle aynı fikrî teamülün savunucusu konumundadır. Bu nedenle de devlet-birey ötekiliği ve burjuva-işçi karşıtlığında mağdur pozisyonundadır.

12 Mart romanlarının devrimci roman figürleri başat özellikleriyle öne çıkarlar. Sağ-sol çatışmaları ve anarşi ortamı neticesinde tutuklanan gençlerin hapishane günleri ve sorgulama ritüelleri benzerlik gösterir. 12 Mart romanlarındaki devrimci roman figürleri genellikle ideal devrimci tipin örneklemini sunar. Bu örneklemde sorguda arkadaşlarını

satmayan, işkencelere rağmen konuşmayan, Marksist literatüre hakim, okuma yazma kabiliyetleri yüksek, bilinçli devrimciler antikapitalist duruşlarıyla öne çıkar.

12 Mart Dönemi romanlarını esas olarak 12 Mart'ı konu edinen ve 12 Mart Dönemi atmosferinden yararlanan romanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Kırk Yedi'liler*, *Şafak*, *Yarın Yarın*, *Yaralısın* ve *Sancı* gibi romanlar 12 Mart olaylarını esas alan romanlardır. Bir *Düğün Gecesi*, *Yağmur Sıcağı*, *Yağmurun Yedi Yüzü*, *Oyuncu* ve *Alnında Mavi Kuşlar* gibi romanlar tematik yapısında ise 12 Mart Dönemi atmosferinden yararlanır. 12 Mart Dönemi ile özdeşleşen eserler arasında yer alan *Kırk Yedi'liler*, devrimci gençlerin 12 Mart Muhtırası ile ilerleyen süreçteki yaşamlarına odaklanır. Romanda 1947-48 doğumlu gençlerin siyasi kimliklerinden dolayı maruz kaldıkları ötekilikler ve dönemin öne çıkan olayları ele alınır. *Kırk Yedi'liler* romanı Füruzan'ın 12 Mart'la özdeşleşmesini sağlar. Romanında 12 Mart'ta devrimci gençlerin siyasi kimliklerinin tesiriyle maruz kaldıkları ötekilikleri gerçekçi bir anlatımla aktarması, Füruzan'ın 12 Mart romancıları arasında anılmasını sağlayan en önemli sebeplerdendir.

Kırk Yedi'liler'de Emine'nin odasının duvarlarındaki afiş ve haritalar, devrimci düşüncenin Avrupalıya bakışını yansıtır. Afişlerden birinde Vietnamlı bir savaş tutuklusunun ensesine silahını dayayan Amerikan askeri vardır. Bir başka yerde Türkiye siyasi haritasının ortasına işçi ve köylü fotoğrafı iliştirilmiştir. Oryantalist duruşu ise Afrika haritasının yanına iğnelenmiş, ince uzun boylu, Avrupa giyimli kara genç adamın şapkasını kaldırdığı fotoğraf ortaya koyar. Afrika'nın ve Avrupa giyimli kara genç adamın bu satırlara eşlik etmesi yazarın bilinçli tercihidir. Haritada Afrika'nın paha biçilmez doğal zenginliklerine dair istatistiğin verildiği kısım ise Batı'nın asıl amacını yani sömürü anlayışını simgeler. İstatistikî verilerin hemen yanında bulunan diğer kara derilinin resminin altında görkemli adı yer alır: Amilcar Cabral (Füruzan 2022: 194-195). Amilcar Cabral, Marksist söylem açısından sömürgecilikle mücadelede simge bir kişiliktir. Afrika'daki bazı adaların faşist Portekiz sömürgeciliğinden kurtulmasını sağlamak içi çalışan Cabral, bağımsızlık hareketinin lideri olarak anılır.

Füruzan'ın sömürgeci anlayışa karşı duruşu simgeleyen afiş ve haritalarla birlikte Cabral'ı zikretmesi devrimci direnişe özgü bir durumdur. Çünkü Cabral, Afrika'da kültürel direnişi savunarak Afrika'nın özüne dönmesi için çabalayan bir devrimcidir.

Romanda yer alan bir başka kültürel ötekilik ise kimliklerle somutlaşır. Emine, sorgu esnasında geriye dönük yaşananları düşünürken Haydar'ın bir cümlesi zihninde belirir. Devrimci gençler, eğitim reformu için boykot çağrısı yaptıklarında Fransa'daki öğrenci gösterilerinin Türkiye'den önce başlamasından rahatsızdırlar. Zira Fransız öğrencilerin taşkın başkaldırışları ve Fransız milliyetçiliğinin çağdışılığına dair eleştirileri aşırıya kaçmaktadır. Sokaklardaki boykota destek verenler de devrimcilerin sloganlarını duyunca bir olay çıkması ihtimaline karşı kendilerini korumak için ara sokaklara kaçanlar da aynı sosyal yaşamın fertleridir. Haydar'a atfedilen cümle bir ayrımı ortaya koyar. Fransa'daki kaosun Türkiye'de

yaşanmayacağını işaret eder. "Asyalıyız biz, diyordu Haydar. Bu Fransa işinin üstünde çok durmayın. Doğuluyuz. Bu çok önemli ayrımı unutmayın" (Füruzan 2022: 337). Bu ifadeler Doğu ve Batı'nın olaylara bakış açısının ve yaşam tarzının farklılığını vurgular. Kültürel farklılıklar olaylar karşısındaki duruşu biçimlendirir. Haydar, 'Doğuluyuz' ifadesiyle Batı'daki taşkınlıklara benzeyen şiddet olaylarının Anadolu'da yaşanmayacağını ifade eder. 'Doğuluyuz' aslında biz farklıyız demenin bir başka yoludur. Bir kimlik ayrımını vurgulamak, Batı'yı öteki ilan etmektir.

Tarık Dursun Kakınç, *Gün Döndü* romanıyla 12 Mart romancılığına dâhil olur. Kakınç, *Gün Döndü*'de 12 Mart dönemindeki fikir çatışmalarını ve ideolojik amaçları, Kerim ve devrimci arkadaşları özelinde konu alır. *Gün Döndü*, 12 Mart döneminin kaotik ortamını ele alan romanlar arasında yer alır.

Doğu-Batı ötekiliği, *Gün Döndü*'de Kerim'in babası aracılığıyla ortaya konur. Türk aydınının sorgusuz sualsiz Batı'yı uygarlaşma yolunda daha ileride görmesi tenkit edilir. "Batıya bakın, nasıl uygar, nasıl özgür, nasıl diledikleri gibi bir düzen içinde yaşıyorlar! Batıya baktık. Batıyı örnek edindik. Köksüz, temelsiz bir batıya dönüklüğü aldık, memleketimize getirdik hazır elbise gibi giydik üzerimize" (Kakınç 1974: 259). Bu cümlelerde Batı'nın her şeyinin örnek alınması tenkit edilir. Batı'ya öykünen Doğu insanının Batılı gibi yaşama isteği yerilir. Köksüz ve temelsiz sıfatıyla karşılanan Batı medeniyetinin kültürel yapısının bir hazır elbise misali Doğu insanının üzerine geçirilmesi doğru bulunmaz. Batılı gibi düşünmekten ziyade Batılı gibi yaşama prensibini karşılayan 'hazır elbise' metaforu ile Batı'nın yaşam tarzının Doğulu insanın üzerine giydirilmesi medenileşme ile ilgilidir. Doğu'yu medenileştirmeyi vazife edinen Batı'nın eylemleri Doğu'yu bir tahakküm nesnesine dönüştürür.

12 Mart Dönemi ile ilgili olarak adından sıkça söz ettiren yapıtlardan bir diğeri de Erdal Öz'ün *Yaralısın* adlı romanıdır. Erdal Öz, adı 12 Mart'la anılan Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan gibi devrimci gençleri cezaevinde yakından tanıma fırsatı yakalayan devrimci romancıdır. *Yaralısın*, bir devrimcinin 12 Mart'ın cezaevi koşullarında yaşadığı zorlukları konu alır. Olağanüstü sorgulama yöntemleri neticesinde devrimci roman figürünün ruhunda açılan onulmaz yaralar ve siyasi suçlu olmasının etkisiyle adi suçlulardan farklı bir muameleye tabi tutulması öne çıkarılır.

Devrimci düşünce fikrî altyapısını Sovyet Rusya'dan alır. Doğu-Batı ötekiliğinde Sovyet Rusya'nın karşısında Batı'yı Amerika temsil eder. Kültürel ötekiliğin tarafı olan Amerika, uzun bir süredir Doğu dünyasını şekillendirmektedir. *Yaralısın*'da Amerika karşıtlığı ilmik ilmik örülür, satır aralarında verilir. Çünkü devrimci romancıların gözünde Amerika ve ona dair her unsur ötekidir. Cezaevindeki kaşıkların USA kazılı olması bilinçli bir tercihin sonucudur (Öz 2021: 154). Çünkü solcu romancılara göre 12 Mart Muhtırasının egemen çevrelerini harekete geçiren ve orduyu, polisi devrimci güçleri yıldırmak, yılgınlığa

uğratmak için kullanan Amerika'dır. Bu nedenle hem ideolojik hem de kültürel ötekiliğin tarafı olan Amerika, 12 Mart'ın solcu romanlarında ötekileştirilir.

Samim Kocagöz, 12 Mart yazınına katkı sunan romancılar arasındadır. Toplumcu gerçekçi çizgide eserler veren Kocagöz, *Tartışma*'da Avukat Ekrem Mutaf özelinde devrimci aydın profilini inşa eder. Ekrem, devlet-birey ötekiliğinden kaynaklanan ve sağ-sol çatışması ile şekillenen olayları okuma konusunda mahir bir avukattır. Devrimin demokratik mücadele ile gerçekleşeceğine inanan Ekrem ile diğer roman figürleri arasındaki fikir ayrılıkları anlatının eksenini oluşturur.

Diğer 12 Mart romanları gibi *Tartışma*'da da kültürel ötekiliğin mimarı Amerika'dır. Türkiye'nin 1945'ten 1970'lere uzanan süreci hakkında öne sürülen fikirler siyasi tarihimizde yaşanan olaylarla bir sonuca ulaştırılır. 1945'ten sonra Türkiye'de hükûmetlerin yavaş yavaş Amerika'ya bağımlı olmaya başladığı ve bu sürecin 1960'lara kadar devam ettiği ileri sürülür. Anlatıcıya göre Adnan Menderes'in elinden tutan Amerika, onun elini bırakınca idam edilmiştir. Menderes, Amerika'dan istediği desteği göremeyince siyasi dengeyi sağlamak için yüzünü Sovyetlere döner. Ancak 27 Mayıs Darbesi ile iktidarı ele geçiren ordu mensupları, yeni bir anayasa ile daha ilerici bir atılım gerçekleştirme çabasına girişirler. NATO'ya sadık kalacaklarını, hükûmeti sivillere devredeceklerini söylerler. Hükûmeti İsmet İnönü'ye teslim ederler. Efendilere kafa tutmaya, bağımsız bir politika izlemeye çalışan İnönü, Amerika'dayken bütçe görüşmeleri esnasında iktidardan düşürülür. İlerleyen süreçte efendiler kafalarına uygun birini bulurlar. Bu kişi bir Amerika şirketinin Türkiye temsilcisi olan Süleyman Bey'dir. Bir süre sonra Süleyman Bey'den de cayan efendiler, 1971 Mart'ında ona şapkasını Başbakanlık'ta unutturur. 12 Mart Muhtırası ile hükûmetin başına geçen Erim ve yardımcısı Koçaş da sıkıyönetimle işleri düzeltmeye çalışsa da başarıya ulaşamayacaklardır (Kocagöz 2008: 162).

Amerika gibi sömürgeci bir ülkenin dümen suyundan gitmek, gölgesine sığınmaya çalışmak ve onu muktedir kabul etmek aynı zamanda onun senin ülkene biçtiği geleceğe razı olmak demektir. İşin sonunu baştan kabullenmektir. Osmanlı'dan genç Türkiye Cumhuriyeti'ne yeniliği, değişimi ve reformları Tanzimat'tan bu yana bir devlete bağımlılıkta aramak hür iradeye ket vurmakla sonuçlanmıştır. O günden bugüne bir iktidarı beğenmeyen efendi, onu gümbür gümbür düşürmüştür. Yerine ise daha ilericiyiz, yenilikçiyiz diyenler gelmiş ve onlar da efendilerin işlerini yerine getirdiği müddetçe iktidarda kalmaya devam etmiştir (Kocagöz 2008: 161).

Türk toplumunun Tanzimat'la birlikte yüzünü Batı'ya dönmesi kültürel kökenini oluşturan değerlerine yenilerini eklemesini sağlar. Ancak bu durum bir bakımdan da Doğu'nun değerlerini dışlamanın ve bir ikilik yaratmanın önünü açar. Yüzyıllar boyunca Doğu'nun kültürel değerleriyle yoğrulan Türk toplumu, Batı'nın kültürel iklimine uyum sağlamaya çalışırken daha doğrusu Doğu ve Batı değerlerini birlikte içselleştirmeye

çabalarken kendini büyük bir kültürel yarılmanın içinde bulur. Bu kültürel yarılma zaman içinde hemen her alanda olduğu gibi Türk müziğinde de etkisini gösterir ve bir ikiliğin ortaya çıkmasına neden olur: Doğu ve Batı müziği. Bu olgu birçok Türk romanına konu olur. Bilhassa *Sinekli Bakkal* ve *Huzur*, müziğin kültürel değerler ve toplumun kimlik kazanma süreci üzerindeki etkilerine eğilir. Çünkü hüzün de sevinç de müzikle değerlenir. Ancak Doğu toplumlarının aheste ilerleyen yaşamı müzik anlayışına da tesir eder. Bu yüzden makamlarla daha ziyade hüznün resmini çizen musikişinaslar Doğu düşüncesini müziğin tınısına da yerleştirmişlerdir. Buna karşın modern müzik olarak detaylandırılan Batı müziği, enstrümanları ve ritmiyle farklı bir kültürün, yaşama biçiminin ürünü olduğunu hem tınısıyla hem de daha çok eğlenceyi temel alan akıcı yapısıyla ortaya koyar.

Yağmur Sıcağı, ideolojik ötekiliğin devrimci düşünce lehine ele alındığı romanlardandır. Demirtaş Ceyhun, devrimci kimliği ile öne çıkan yazarlarımızdandır. Ceyhun, *Yağmur Sıcağı*'nda 12 Mart Muhtırası ile meydana gelen olayları devrimci düşünce etrafında ele alır. Batı ile Doğu müziği karşılaştırmasında ananevî değerlerin daha ağır bastığını iddia eder. Romancıya göre insan müzik konusunda bir dayatmaya zorlama bir eğitime maruz kalsa da, kendini başka bir kültürel değeri benimsemeye zorlasa da kalıtımlarından sıyrılamaz.

> "Güya onca yıl, alaturka müziği bile isteye, inadına küçümsemiş. Dinlememeğe çalışmış. Canı müzik mi dinlemek istiyor, hemen pikaba bir Beethoven koymuş, bir Mozart koymuş. Ama sonuç? Sonuç ortada işte. Farkına bile varamadan, alaturka müzik, içinde bir egemenlik kurmuş gitmiş" (Ceyhun 1989: 255).

Batı müziği ile ister istemez içli dışlı olan bir toplumun her halükârda içinde bir yerlerde kendini bulmasını sağlayan bir ezgi saklıdır. Ceyhun, yenileşme düşüncesiyle değişen yaşam döngüsünün kültürel iklimi tamamen toplumun belleğinden söküp atamayacağını belirtir. Batı müziği karşısında Doğu musikisini yani yüzyıllara dayanan, uzun yıllar boyunca tekâmülünü gerçekleştiren Türk müziğinin toplum hafızasındaki egemenliğini öne çıkarır.

Yazar kimliğini siyasi yazıları ile destekleyen ve devrimci hareket mensubu bir romancı olan Gün Zileli, 12 Mart ve 12 Eylül Dönemlerinde yaşanan olaylara şahit olmakla kalmaz aynı zamanda içerden bakar. *Mevsimler*, Zileli'nin devrimci hareket içerisinde bulunduğu yılların izlerini taşır.

Yağmur Sıcağı'ndaki Doğu ve Batı çatışmasına benzer bir unsur *Mevsimler* romanında da gözlemlenir. Suat'ın çelişkisi ideolojik ötekilikle sentezlenir. İdeolojik kaygıyla önce Batı müziğini ötekileştiren Suat, ayırdına varmanın bilgeliğiyle bir süre sonra Doğu müziğini ilkel bulur. Suat, başlarda müziği bir kültürel devrimleşme hamlesi olarak görür. Ona göre müzik toplumsal mücadelenin gıdasıdır. Burjuvazi bu mücadeleyi bireyselleştirir. Modern Batı müziği topluma daimî bir biçimde burjuvazi müziğini dikte eder. Halkı burjuva

konformizmine çeker. Toplumun bilinçli bir biçimde halk müziğinden uzak tutulduğunu düşünen Suat, devrime yönelen bir insanın müzikte de devrim yapması gerektiğine inanır. Bu nedenle de Batı müziği yerine Anadolu'nun ezilen insanlarının müziğini yani halk müziğini dinlediğini ve ondan zevk aldığını ifade eder (Zileli 2014: 216). Devrim düşüncesinde halkla birlikte hareket etme ve halkın desteğini alma gayesi Suat'ın halk gibi düşünme ve yaşama algısını pekiştirir. Zira devrim, halkın yoludur. Halka rağmen değil halkla yapılmalıdır. Suat, proleter devrim gayesiyle Anadolu'nun ezilen insanlarının yanında olmayı seçer. Bu sebeple de burjuvaziyi destekleyen Batı'nın kültürel değeri klasik müzik yerine Anadolu'nun her köşesine nüfuz eden türküleri dinlemeyi seçer.

Suat ve Gediz cezaevindeyken bir akşam sazlı sözlü bir eğlence düzenlenir. Gediz ve Suat bu eğlenceye katılmazlar. Saz eşliğinde söylenen marşları, türküleri dinlerler. Bir ara Suat kulaklarını tıkar. Gediz'in şaşkın bakışları bir açıklama yapma gereği hissetmesine neden olur. Halk müziğini ilkel bulan Suat, artık bu müziğe tahammülü kalmadığını söyler. Akabinde kurduğu cümleler ise Suat'ın fikrî dönüşümünü gözler önüne serer. İlkelliği sosyalizm sandıklarını ancak tek telli saz nasıl orkestrayla mücadele edemezse, ilkel sosyalizmde kapitalizmle mücadele edemez fikrini savunmaya başlayan Suat, sosyalizmin asıl koruması kollaması gereken müzik tarzının Batı müziği olduğunu ileri sürer. Gediz'in türkülerin Anadolu'daki ezilen halkın müziği olduğuna yönelik çıkışına karşı bu düşüncesini gerekçelendirme gereği duyar. Ona göre Türkiye'deki burjuvazi Batı hayranı olduğu için sanıldı ki onların benimsediği her şey burjuvaziye aittir. Hâlbuki Batı müziğinin çoğu ezilenleri ilgilendirir. Düşüncesini Batı müziğine ait olan şarkılarla destekler. *House of The Rising Sun*'ın Amerika'ya göç etmiş yoksulları anlattığını ileri sürer (Zileli 2014: 313).

Suat'ın ifadelerindeki çarpıcı unsur ise kendisini o kadar zorladığı hâlde Batı müziğinden kopamadığını, gizli bir yara gibi sürekli onu içinde taşıdığını söylemesidir. Babasının plaklarını kılıfından çıkarıp özenle gramofona koyduğu günlerin izleri onu bırakmaz. Yıllar sonra yüzleştiği hakikat ise Batı müziğinin ruhuna ne kadar güçlü bir biçimde işlediğini anlamasıdır. Beethoven'ın, Bach'ın Vivaldi'nin besteleri o anda zihninde canlanır. Klasik müzik dinlediği günlerin bahtiyarlığını hüzünle anar (Zileli 2014: 313-314). Bahse konu satırlarda Zileli'nin devrimci güçler içerisindeki tecrübelerini de okuruz. Burjuva bir ailenin çocuğu olan Suat, birçok sol fraksiyonun içinde bulunmasına rağmen burjuva alışkanlıklarından kopamaz. Burjuvaziden gelen devrimci gençlerin aslında yoksul kesimlerin haklarını savunmadığına dair ülkücü cephede hâkim olan kanı, Zileli'nin *Mevsimler*'inde Suat'ın şahsiyetinde somut bir görünüm kazanır. Bilhassa *Sancı* ve *Canbaz*'daki devrimci gençler umumiyetle bu perspektifle ele alınır. Şaşırtıcı olan ise solcu bir romanda bu bakış açısının sansasyonel bir biçimde ortaya konması ve devrim hareketinin akamete uğrayacağı hissiyatının dile getirilmesidir.

Tahsin Yücel'in kaleme aldığı *Peygamberin Son Beş Günü* ile Türk siyasi tarihine damga vuran 12 Mart ve 12 Eylül Dönemleri ile devrimci düşünce mensuplarının yaşadığı dönüşümü konu alır. Romanın baş figürü Rahmi Sönmez nezdinde devrimci düşüncenin 12 Mart'tan 12 Eylül'e uzanan yolculuğu anlatılır. Tahsin Yücel, bu romanıyla devrimci ideolojinin ulaştığı noktayı ironik bir üslupla ele alır ve Türkiye'deki devrimci anlayışa dair bir öz eleştiride bulunur.

Peygamberin Son Beş Günü'nde Peygamber'in kızı Feride'nin okul tercihi kültürel ötekilikle ilgilidir. Aynı zamanda ideolojik ötekiliği de içerisinde barındıran bu tercih, kültürel ötekiliğin inşasında önemli bir rol oynar. Peygamber, Feride'nin annesi misali sıkı bir komünist olmasını arzular. Ancak Feride, arkadaşlarının tesiriyle Amerikan Koleji'nde okumak ister. Peygamber'in Feride için düşlediği hayat annesi gibi Almanca öğrenip Marx ve Engels'i kendi dillerinden okumasıdır. Bir süre sonra Zarife'nin de Feride'ye arka çıkmasıyla ister istemez bu arzusunu bir daha tekrarlamamak üzere rafa kaldırmak zorunda kalır (Yücel 2022: 82). Yücel, roman boyunca şekilci komünizm anlayışını tenkit eder. Peygamber'in kızının Amerikan Koleji'nde okuma arzusuna karşı çıkması da yine bu şekilci anlayışın yansımasıdır. Amerika'ya dair her unsur, Doğu-Batı dilemmasıyla birlikte kapitalizm karşıtlığı nedeniyle ötekileştirilir.

Romandaki bir diğer kültürel ötekilik ise Amerika'nın film endüstrisi aracılığıyla toplum belleğinde müspet bir yer kazanmasıyla ilgilidir. Önceleri televizyona temkinli yaklaşan Peygamber, yavaş yavaş izlemeye başlar. İlk zamanlarda haberleri izlerken başka programlar başlayınca televizyonu kapatır. Bir süre sonra televizyondaki insan görüntüleriyle etkileşime girdiğini, sorular sorup cevaplar verdiğini fark eder. Bir gece sürükleyici bir filmin tam orta yerinde birden Kızılderililere karşı Amerikan kovboylarını desteklediğini ayrımsayarak ürperir. Büyük bir değişim yaşadığının ayırdına vararak 'bana ne oluyor böyle' diye kendi kendine mırıldanır (Yücel 2022: 117). Sömürgeci bir politik anlayışla Kızılderilileri tahakkümü altına alan Amerika'yı desteklemek bir komünistin düşünce dünyası açısından aşağılık bir eylemdir. Bu nedenle Peygamber, torunu Nazım'ın etkisiyle yaşadığı bu zihnî dönüşümden dolayı hicap duyar. Batı medeniyetini destekleme fikri, her daim Batı'nın diğer medeniyetler üzerindeki egemen duruşunu ötekileştiren yılların komünisti Peygamber'in zihninde şaşkınlık yaratır.

2. Sağ Eğilimli 12 Mart Romanlarında Doğu-Batı Ötekiliği

Sağ eğilimli 12 Mart romanları, milliyetçi muhafazakâr ideolojiyi benimseyen romancıların eserlerinden mürekkeptir. Komünizm karşıtlığı üzerinde yükselen bu romanlarda devrimci cephe tarafından ülkücü hareket üzerine atılı eylemlerin yarattığı propagandist söylemi bertaraf etme amacı güdülür. Devrimci cephenin saldırıları başlatanların ülkücü gençler olduğuna ve devrimci güçlerin masum olduğuna yönelik söylemlerine karşı çıkılır. Devrimci güçlerin faili oldukları eylemler, milliyetçi muhafazakâr

romancıların bakış açısıyla okura sunulur. Milliyetçi muhafazakâr çizgideki romancılara göre devrimci hareket mensupları Sovyet Rusya güdümünde hareket ederek ve komünizm yanlısı bir politika izleyerek anarşi ortamının şiddetinin artmasına neden olmuşlardır. Emine Işınsu, Tarık Buğra, Sevinç Çokum gibi romancılar 12 Mart sürecini ele aldıkları yapıtlarında devrimci düşünceye karşı, bir karşı devrim politikası izlerler.

Emine Işınsu, milliyetçi muhafazakâr ideolojiyi temsil eden diğer 12 Mart romancılarından farklı olarak 12 Mart Muhtırasının yarattığı çatışma ortamına odaklanır. Özellikle sağ sol çatışmasında ülkücü gençlerin savunma refleksiyle hareket ettiğini öne sürer. *Sancı* ve *Canbaz*'da milliyetçi gençlerin aslında suçsuz olduğu fikrini ele alırken aynı zamanda idealist ülkücü roman figürleriyle bir ülkücü gencin nasıl davranması gerektiğini de anlatır.

Işınsu, Doğu-Batı ötekiliğini aydın sorunu üzerinden ele alır. Hem *Sancı*'da hem de *Canbaz*'da aydınların Batı hayranlığını eleştirir. *Sancı*, milliyetçi muhafazakâr yapısıyla devrimci romanlardan farklı olduğunu kültürel ötekiliğe bakışıyla da hissettirir. *Sancı*'daki Türk milliyetperverliği romanın özünü oluşturur. Bu nedenle Türk tarihine ve kültürüne bağlılık esastır. Doğu-Batı ötekiliği öncelikle Orta Asya'dan günümüze Türk tarihi ile somut bir görünüm kazanır. Romanın başkişisi Ertuğrul Dursun Önkuzu'nun atası olan Kuzu İmamlar, Orta Asya'daki erenlerin soyundandır (Işınsu 2022: 106). Işınsu, Türklüğü yüceltirken Batılı yaşam tarzını ve toplumları ötekileştirir. Zira Batı, kültürel değerleri, maddi ve manevi iklimi, etnik toplulukları ve Doğulu toplumlara atfettiği olumsuz yargılarla milliyetçi cephenin ufkunda bir yabancıdır. *Sancı*, Doğu-Batı ötekiliğinde Türk tarihine büyük bir övünçle yaklaşır ve Orta Asya Türk değerlerini yüceltir. Doğu kültürünü Türk milliyetçiliği çerçevesinde destekler.

Devrimci romancılar ve ülkücü romancıların Doğu-Batı ötekiliğine yaklaşımları farklı olsa da Batı'ya karşı takındıkları eleştirel tutumları benzerdir. Millet şuurunu önceleyen ülkücü düşünce Doğu kimliği ile ön plana çıkar. Yüzyıllar boyunca Doğu medeniyetinin temsilcisi olarak görülen Osmanlı Devleti de bu nedenle ülkücü anlayış tarafından yüceltilir. Romancı, 'yaban' sıfatıyla tarif ettiği Batı'nın tarihine, kültürüne Türk toplumunda bir düşkünlük olduğunu ifade eder. İlkokuldan itibaren çocuklara yabanın tarihinin ve kültürünün yoğun bir biçimde anlatılmasını tenkit eder. Türk tarihi ile ilgili anlatılan bilgiler ise yalan yanlış, daha çok dedelerimize küfreden bir tarih anlatımıdır. Bu durumun sonucu olarak da Türk toplumunda Batı kültürü, egemen bir kültür hâline gelir. "Onların kurşunla yapamadıklarını, biz kendimiz yapıyoruz, gâvurun kültürünü, töresini, âdetini gümrüksüz sokuyoruz memlekete, hem de bayıla bayıla" (Işınsu 2022: 174). Dursun'a göre geleneği, göreneği, müziği, edebiyatı, inancıyla Batı, Türk toplumuna tesir eder. İslamiyet'i küçümseyenler adam olmuş, camiye gitmek gericilikken kiliseye gitmek ilericilik olarak kabul görmüştür. Aydınların yani mürekkep yalamışların gâvurun kültürü olarak adlandırılan Batı kültürüne şartlanmış bir biçimde fikirlerini inşa etmesi, Türk kültür yapısını küçümsemelerine

neden olur. Meseleler üzerinde düşünmeyen, ezberci bir zihniyetle körü körüne Batı kültürünü yücelten aydınların eliyle okullarda düşünme öğretilmemektedir (Işınsu 2022: 174-175). Aydın eleştirisi 'aydın dedikleri, okumuş cahilin yobazı' ifadesiyle anlam kazanır. Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının medenileşme algısı Batı'ya öykünme şeklindedir. Işınsu, aydınların Türk tarihinden ve töresinden kopuk bir biçimde Batı'yı bütün unsurlarıyla sorgusuz sualsiz bir biçimde benimsemesini tenkit eder. Bir anlamda 'yanlış Batılılaşma' olarak değerlendirilen ve Türk entelektüelinin zihninde güncelliğini yitirmeyen Batı'ya öykünme eyleminin 'biz olma bilincini' baltaladığını vurgular.

Leyla'nın kardeşi Ali'nin ülkücülük hakkındaki sorusuna cevap veren Dursun, milliyetçi cephenin Batı'yı topyekûn ötekileştirmediğini şu cümleyle açıklar: "Dikkat et, Batı'nın tekniğine değil karşı oluşumuz, Batı'nın kültürüne, Batı'yı Batı yapan törelere, âdetlere, dünyaya bakış açısına, anlıyor musun Ali?" (Işınsu 2022: 333). Niyazi Berkes'in de ifade ettiği gibi Batı medeniyetini benimseme işi zamanla anlamı kaçan bir Batılılaşma biçimine girer. Sadece dıştan görülenin taklitçiliği anlamına gelen Batılılaşma düşüncesinin temsilcileri olan ilericiler çok kez Batı devletlerinin baskısı altında Batılılaşmaya kalkışır (Berkes 2023: 24). Dursun'un esas itirazı da bahse konu Batı taklitçiliğine yöneliktir. Batı hayranlığı millet olma bilincini olumsuz etkilemektedir. Ali'nin bir diğer sorusu ise babasının Batılılaşma üzerine anlattıklarından hareketle Atatürk'ün Batılılaşma yaklaşımıyla ilgilidir. Dursun, bu soruya cevabıyla Atatürk'ü Batı taklitçiliği fikrinden ayırır. Atatürk'ün Batılılaşalım demediğini, muasır medeniyet seviyesine çıkalım dediğini savunur. Yani bilim ve teknikte en medeni ülkelerle aynı seviyede olalım dediğini ileri sürer. Ona göre Batılılaşma ile bilim ve teknikte ilerleme birbirinden ayrı olgulardır. Dursun kendi benliğinden soyunmayan ve Amerika'nın uydusu olmayan bir Türkiye'nin güçlü bir ülke olacağı kanaatindedir (Işınsu 2022: 333-334).

Canbaz'ın entelektüel kahramanlarından Sevim Hanım ve İlhan arasındaki konuşmalar çoğunlukla Doğu-Batı arasında kalan Türk aydınının resmini çizer. Sevim Hanım, İlhan'ın Batı karşıtlığının kökenlerine iner. Sevim Hanım'a göre yalnız Doğu'yu bilmek yetmez. Batı'yı da öğrenmek gerekir. İlhan'ın Batı düşmanlığı aslında Türkiye'de Batı değerlerini yalan yanlış taklide yeltenen aydınların gülünçlüğünden kaynaklanır. O aydınlar ki Batı'yı, Batı'nın düşünce evrimini, zihin tekâmülünü ve ulaştığı noktaları bilmezler. Batı'nın nereden nereye geldiğine ve hangi çileleri çektiğine dair herhangi bir malumatları yoktur. Çünkü Reform, Rönesans ve Sanayi Devrimi gibi merhaleler hakkında bir araştırma yapmak ve incelemek aydınların tembel kafalarına fazla yorucu gelir. Onlar moda olanı çalıp kullanmak ve taklit etmek isterler. İlhan'ın Batı'ya tepkili olmasının altında da bu düşünce yatar. Sevim Hanım, İlhan'ı şu gerçekle yüzleştirir. İlhan aslında bizim Batıcı geçinen aydınlarımıza tepkilidir (Işınsu 2013: 303).

Işınsu, Sevim Hanım'ın ifadeleriyle Türk sağının Batı'dan ziyade yanlış Batılılaşma anlayışına düşman olduğu fikrini işler. Batı, zorlu aşamalardan geçerek tekâmülünü sağlamıştır. Ancak Batı'nın kaydettiği atılımı tam anlamıyla irdelemeyen ve kavrayamayan aydınların Batı'ya öykünme biçimini yanlış bulur. Çünkü ithal edilen Batı'nın bilim ve teknolojisinden ziyade yaşam biçimi, kültürel kodlarıdır. Hatta Tanzimat'tan bu yana sık sık ele alınan ve edebî eserlere de konu olan yanlış Batılılaşma, ekseriyetle kültür düzeyinde ele alınır. Bu nedenle de Batılılaşma olgusu uzunca bir süre benliğini kaybetme, ötekileşme olarak düşünce dünyamızda yer edinir.

Işınsu'nun dikkat çektiği bu olguyu Tarık Buğra farklı bir bakış açısıyla ele alır. Tarık Buğra, *Gençliğim Eyvah*'ta doğrudan 12 Mart'ı konu almaz. Milliyetçi muhafazakâr çizgide eserler veren Buğra, *Gençliğim Eyvah*'ta distopik bir atmosfer yaratmayı seçer. Romanda her şeyi yöneten ve yönlendiren İhtiyar, bu distopik ortamın kurgulayıcısı konumundadır.

Gençliğim Eyvah'ın İhtiyar'ı oyun kurucu vasfıyla Doğu-Batı ötekiliğinde Türk toplumu içerisinde önemli bir işlev üstlendiğini ileri sürer. Kendini oldukça üst bir mertebede gören İhtiyar, aydınları yönlendirerek onların benliklerini yok etmek istediğini ifade eder. Bu noktadaki yekpare amacı benliğin yok olmasını sağlamaktır (Buğra 1989: 275).

İhtiyar'ın her halükârda gayesi Türk toplumunu kutuplaştırmak ve bu kutuplaşmadan yararlanarak iktidarını güçlendirmektir. Bu sebeple İhtiyar için aydınların yanlış Batılılaşmasını, herhangi bir dış güce özenmesini sağlamak olağan bir eylemdir. Bu eylem geri planda Doğu ya da Batı fark etmeksizin toplumun ayrışmasına ve ideolojik nedenlerle birbirine düşman olmasına neden olur. Işınsu'nun Batı sorununa bakışı aydın özelinde anlam kazanırken Tarık Buğra bu sorunun oyun kurucular vasıtasıyla yaratıldığını ima eder. Bir anlamda sağ ideoloji tarafından sıkça romanlara konu olan dış güç göndermesinde bulunur.

Sonuç

12 Mart romanlarının kültürel iklimi ideolojik çatışmaların da tesiriyle daha çok Doğu-Batı ötekiliğiyle yoğrulur. İdeolojik çatışmalar sağ-sol, komünizm-kapitalizm çizgisinde ilerler. Soğuk Savaş Dönemi'nin gölgesinde gerçekleşen bu çatışmalar Amerika ve Sovyet Rusya'nın karşılıklı hamleleriyle şekillenir. Amerika Batı'nın Sovyet Rusya ise Doğu'nun hamisi gibi hareket eder. 12 Mart Dönemi siyasi ortamı Soğuk Savaş Dönemi'nden oldukça ciddi bir biçimde etkilenir. Amerika karşıtlığı antiemperyalist eylemlerin, Sovyet Rusya karşıtlığı ise antikomünist eylemlerin artmasına neden olur. Geçmişten gelen duyarlılıkların ve dinî hassasiyetlerin gölgesinde Türk solu ve Türk sağı, Batı karşıtlığında birleşir. 12 Mart romanlarında Batı'nın oryantalist tutumu eleştirilir. Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile Doğu medeniyeti karşısında güçlü bir pozisyon elde eden Batı, nizam alınan medeniyet olmanın verdiği hâkim konumuyla ekonomik, siyasi ve kültürel üstünlüğünü her alanda kullanmaya başlar.

Tanzimat'tan günümüze 'Batılılaşma' kavramını anlamlandırmaya çalışan Türk aydınının ve toplumunun medenileşme hamleleri konusundaki soru işaretleri 12 Mart romanlarının kültürel iklimini oluşturur. Sol eğilimli 12 Mart romanları, Batı'nın kültürel kimliğinin bir 'hazır elbise' misali Türk toplumunun üzerine giydirilmesine karşı çıkar. Özellikle Batı'nın sömürgeci tutumu ona benzemeyen, ondan olmayanı ötekileştirmektedir. Bu yüzden Batı karşısında Doğu ötekidir. Müziğiyle, yaşantısıyla, kültürel değerleriyle Batı da Doğu'nun ötekisidir. Sol eğilimli 12 Mart romanlarının satır aralarında Batı özentiliği, Batılı yaşama uyum sağlama fikri tenkit edilir. Çünkü başka bir millî ve dinî anlayışı temsil eden Batı'nın kültürel değerlerini benimsemek aynı zamanda kendi öz benliğini kaybetmek demektir.

Sağ eğilimli 12 Mart romanlarının Doğu-Batı ötekiliğine bakışı farklılıklar gösterse de Batı'ya karşı takındıkları tavır ve tutum benzerdir. Millet şuurunu önceleyen ülkücü anlayış, mazinin hatırasına sadık kalarak ananevî değerlerle anlam kazanan Doğulu kimliği; dinî, tarihî ve kültürel bağlamlarda öne çıkarır. Batı; geleneği, göreneği, müziği, edebiyatı ve inanç unsurlarıyla Doğulu toplumların yaşamlarını derinden etkiler. Sağcı romancılar, Batı'nın bilim anlayışının ve tekniğinin alınmasına karşı değildir ancak medenileşmeyi Batı taklitçiliği ve özentiliği ile aynı kefeye koyan düşünce iklimine karşıdırlar. Türklük bilincinin yüceltildiği sağ eğilimli 12 Mart romanlarında Doğu-Batı arasında ikilem yaşayan Türk aydınının Batılılaşma'yı daha doğrusu Batı taklitçiliğini modernleşme addetmesine yönelik eleştiriler bulunmaktadır.

Sonuç olarak 12 Mart romanlarında kültürel ötekilik, Doğu-Batı karşıtlığıyla ele alınır. Tarihî bakış açısı ideolojik perspektifle sentezlenir. Batılılaşma kavramının modernleşmeyle eş değer görülmesi tenkit edilir. Toplumun Batılılaşma kavramının içini öykünmeyle doldurması doğru bulunmaz. 'Yanlış Batılılaşma' olgusuna aynı perspektiften yaklaşan sağ ve sol eğilimli romancılar, ideolojik bakımdan kendi aralarında ötekilik içerisinde bulunsalar da Batı'nın sömürgeci anlayışına karşı bir birlik görüntüsü içerisindedirler. Sağ ve sol eğilimli fark etmeksizin dönem romancılarının Batı'nın sömürgeci anlayışına karşı takındıkları tavır, doğal bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Batı'nın Doğu toplumları üzerindeki emperyalist emellerine karşı 12 Mart romancılarının ortaya koyduğu bu tepki, yerinde bir eylemdir. Çünkü Kurtuluş Savaşı ile emperyalizme başkaldıran ve millet olma şuurunu benimseyen Türk aydınının ve toplumunun öncelikli gayesi ulus devletin bağımsız duruşunu güçlendirmektir. 12 Mart romancıları hem ulus devlet bilincinin yarattığı milliyetçilik iklimiyle ve dinî mensubiyet farklılıkları nedeniyle hem de kapitalizm karşıtı tutumları sebebiyle –özellikle devrimci romancılar- Batı'nın sömürgeci tutumunu eserlerinde eleştirmişlerdir.

Kaynakça

Akpınar, Soner ve Yılmaz Çebin, Burcu. 2019. "İki Fransız Romantiği İki Ayrı Bakış Açısı: Chateaubriand ve Nerval'de Türk İmgesi". *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu* (s.475-481). Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Belge, Murat. 2012. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berkes, Niyazi. 2023. *Türk Düşününde Batı Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Buğra, Tarık. 1989. *Gençliğim Eyvah*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ceyhun, Demirtaş. 1989. *Yağmur Sıcağı*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Füruzan. 2022. *Kırk Yedi'liler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Habermas, Jürgen 2012. *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*. (İ. Aka, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hanefi, Hasan. 2007. "Oryantalizmden Oksidentalizme". *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (s.79-90). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Huntington, Samuel. 2015. *Medeniyetler Çatışması Ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (M. Turhan ve C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okuyanus Yayınları.

Işınsu, Emine. 2013. *Canbaz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Işınsu, Emine. 2022. *Sancı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat

Kakınç, Tarık Dursun. 1974. *Gün Döndü*. İstanbul: Köprü Yayınları.

Kılıçbay, Mehmet Ali. 1998. "Fakir Akrabanın Talihi". *Doğu Batı*, 2, 57-64.

Kocagöz, Samim. 2008. *Tartışma*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Moran, Berna. 2001. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Nahya, Zeliha Nilüfer. 2010. "Avrupa Birliği Bağlamında İmge ve Ötekileştirme". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim Anabilim Dalı, Ankara

Noyan, Sema. 2022. *Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme*. Ankara: Hece Yayınları.

Öz, Erdal. 2021. *Yaralısın*. İstanbul: Can Yayınları.

Parla, Jale. 2022. *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları

Said, Edward. 1998. *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (N. Uzel, Çev.). İstanbul: İrfan Yayınevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. 2000. *Yaşadığım Gibi*. (Birol Emil, Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türkeş, Ömer. 2008. " "Sol"un Romanı". M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol* içinde (C. 8, s. 1052-1081). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yardım, Müşerref. 2018. *Doğu, Batı ve Ötekilik*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Yaşlı, Fatih. 2022. *Devlet, Düzen, Anarşi Türkiye'de Edebiyat ve Antikomünizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

Yücel, Tahsin. 2022. *Peygamberin Son Beş Günü*. İstanbul: Can Yayınları.

Zileli, Gün. 2014. *Mevsimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Avrasyad e-ISSN: 2147-2610